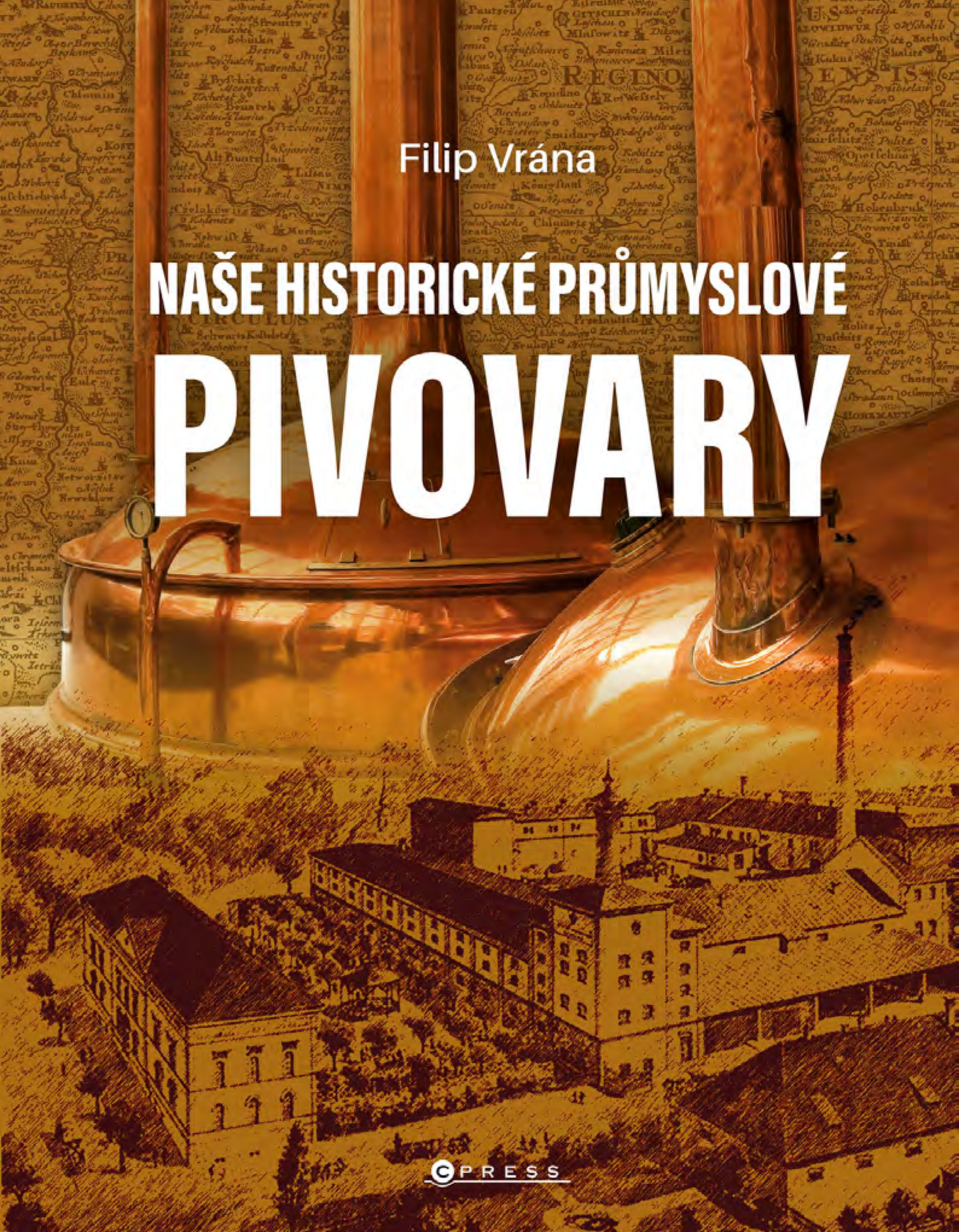

Filip Vrána

NAŠE HISTORICKÉ PRŮMYSLOVÉ PIVOVARY

Naše historické průmyslové pivovary

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Filip Vrána
Naše historické průmyslové pivovary – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2025

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Filip Vrána

NAŠE HISTORICKÉ PRŮMYSLOVÉ PIVOVARY

Obsah

Úvodní slovo.....	9
-------------------	---

Poučení z historie aneb stručné dějiny vzestupů a pádů pivovarů	10
---	----

Úvod	11
Situace do roku 1869.....	11
Zrušení propinace.....	12
Vývoj do konce první světové války.....	14
Nový stát	15
Hospodářská krize	16
Období totalit.....	17
Změny po roce 1989.....	19
Závěr.....	20

Světový primát držíme, ale konzumace klesá	21
--	----

Představujeme vám historické průmyslové pivovary.....	23
---	----

Benešov: Pivovar Ferdinand.....	25
Brno: Starobrno.....	29
Broumov Olivětín.....	33
Březnice.....	37
Pivovar Černá Hora.....	41
České Budějovice: Budějovický Budvar n. p.	45
České Budějovice: Pivovar Samson.....	49
Dobruška.....	53
Hanušovice: Holba	57
Měšťanský pivovar Havlíčkův Brod a. s.	61
Hlinsko: Pivovar Rychtář	65
Humpolec: Rodinný pivovar Bernard	69
Chodová Planá: Rodinný pivovar Chodovar	73
Pivovar Jihlava	77
Krušovice	81
Pivovar Kutná Hora	85
Liberec: Pivovar Vratislavice	89
Pivovar Litovel.....	93
Náchod: PRIMÁTOR.....	97
Pivovar Nová Paka	101
Nymburský pivovar	105
Ostrava	109
Pelhřimov: Poutník.....	113

Plzeň: První plzeňský akciový pivovar – Gambrinus.....	117
Měšťanský pivovar v Plzni – Prazdroj.....	121
Podkovář.....	125
Měšťanský pivovar v Poličce	129
Praha: Staropramen.....	133
Praha: U Fleků.....	137
Pivovar Protivín	141
Prerov: Pivovar Zubr	145
Rakovník.....	149
Pivovar Strakonice	153
Svijany.....	157
Trutnov: Krakonoš.....	161
Třeboň: Bohemia Regent.....	165
Turnov: Pivovar Rohozec.....	169
Velké Březno	173
Ringhofferův pivovar Velké Popovice – Kozel	177

Text © Filip Vrána, 2025

Photos © archiv Budějovického Budvaru (str. 44, 46, 47); © archiv DUP družstvo – pivovar Pelhřimov (str. 13);
 © archiv Měšťanský pivovar Havlíčkův Brod a. s. (str. 60, 62, 63); © archiv Pivovar Nymburk (str. 106); © archiv Pivovaru Broumov (str. 32, 34, 35);
 © archiv Pivovaru Černá Hora (str. 12, 13, 17, 40, 42, 43); © archiv Pivovaru Ferdinand (24, 26, 27); © archiv Pivovaru Herold Březnice (str. 36, 38, 39);
 © archiv Pivovaru Holba (str. 56, 58, 59); © archiv Pivovaru Jihlava (str. 76, 78, 79); © archiv pivovaru KH (str. 84, 86, 87); © archiv pivovaru Krakonoš
 (str. 160, 162, 163); © archiv pivovaru Krušovice (str. 18); © archiv pivovaru Krušovice (str. 82, 83); © archiv Pivovaru Litovel (str. 92, 94, 95); © archiv
 Pivovaru Ostravar (str. 108, 110, 111); © archiv Pivovaru Podkovář (str. 124, 126, 127); © archiv pivovaru Polička (str. 128, 130, 131); © archiv Pivovaru
 Poutník, Pelhřimov (112, 115); © archiv pivovaru PRIMÁTOR (str. 96, 98, 99); © archiv pivovaru Protivín (str. 140, 142, 143); © archiv pivovaru Rakovník
 (str. 148, 150, 151); © archiv Pivovaru Rohozec (str. 170, 171); © archiv Pivovaru Rychtář (str. 64, 66, 67); © archiv Pivovaru Samson (str. 48, 50, 51);
 © archiv pivovaru Starobrn (str. 14, 17, 30); © archiv Pivovaru Strakonice (str. 152, 154, 155); © archiv Pivovaru Strakonice (str. 18); © archiv Pivovaru
 Svijany (str. 12, 14, 17, 18, 156, 158, 159); © archiv Pivovaru U Fleků (str. 136, 138, 139); © archiv Pivovaru U Fleků (str. 14); © archiv Pivovaru Velké Březno
 (str. 175); © archiv pivovaru Vratislavice (str. 90, 91); © archiv Pivovaru Zubr (str. 144, 146, 147); © archiv Rodinného pivovaru Rampušák (str. 52, 54, 55);
 © archiv Rodinný pivovar Bernard (str. 68, 70, 71); © archiv Rodinný pivovar Chodovar (str. 72, 74, 75); Archiv společnosti Plzeňsky Prazdroj, a. s. (str. 118,
 122, 178); © Bohumil Valenta (str. 104, 107); © Český svaz pivovarů a sladoven (str. 9); © Filip Vrána (str. 26, 27, 58, 59, 66, 67, 78, 79, 88, 90, 100, 102,
 103, 110, 114, 115, 164, 166, 168, 167, 176, 178, 179); © Hana Loskot, archiv pivovaru Krušovice (str. 80, 82, 83); © Jan Beňák (str. 106, 107); © Jana Laudová
 (SayCheese.cz) (str. 172, 174); © Lucie Chroust (str. 116, 120, 123); © Miroslav Chaloupka (str. 118, 122); © Oldřich Hrb (str. 91); © Pivovary Staropramen
 (str. 132, 134, 135); Plzeňsky Prazdroj, a. s. (str. 122); © Richard Dvořák (str. 118); © Richard Stadler (str. 30, 31); © Tereza Ticháčková, Agentura Lesensky.cz
 (str. 28, 30, 31); © Univerzita Karlova (str. 21); © www.pivnibno.cz (str. 20); © Zdeněk Vaiz (str. 119)

Graphic © Kateřina Páleníková, 2025

ISBN tištěné verze 978-80-264-5872-2

ISBN e-knihy 978-80-264-5797-8 (1. zveřejnění, 2025) (PDF)

Úvodní slovo

Vážení čtenáři,

dovolte mi napsat na úvod této krásné knihy pár slov. České pivovarnictví je nejen významnou součástí domácí ekonomiky, ale také klíčovým prvkem kulturní identity naší země. O tom, jak hluboko je pivo zakořeněno v naší kultuře, tradici i komunitním životě, vyprávějí naši přední spisovatelé a nepřehlédli to ani autoři lidových písní. Pivo u nás není jen nápoj – je to symbol, rituál, řemeslo, a především důvod k setkávání lidí. Na úspěších a věhlasu českého piva se podílí ať přímo, nebo nepřímo, ve výrobě i vzájemnou spoluprací, několik profesí – pivovarnictví, sladovnictví, zemědělství, hospodští či výčepní a další přidružené profese.

Jedním z klíčových nositelů české pivní kultury jsou odnepaměti pivovary. Kdyby mohly jejich budovy vyprávět, vyslechli bychom si spoustu poutavých a leckdy i dramatických příběhů. Historické pivovary v České republice přečkaly války, změny režimů nebo ekonomické i společenské krize. Ať se dělo cokoliv, jedno se s časem nemění – společenské dění lidé nejraději probírají u piva. A i díky tomu se dodnes varí pivo podle ověřených postupů – čímž pivovary přispívají k zachování české pivní kultury.

Je důležité připomínat si historii pivovarnictví a ukazovat příklady, kdy se tradice snoubí s moderní technologií. Devětatřicet pivovarů, o nichž tato kniha pojednává, tvoří páteř českého pivovarnictví a zaslouží si pozornost nejen díky své historii, ale i kvůli lidem, kteří v nich už desítky let varí pivo s pokorou a respektem ke krajině, surovinám i komunitám, které kolem nich vznikly.

Věřím, že Vás tato kniha nejen provede místy, kde sládci už více než sto let varí špičkové české pivo, ale také připomene, proč si česká pivní kultura zaslouží hrdost, ochranu a úctu.

Dej Bůh štěstí!

Tomáš Slunečko

výkonný ředitel Českého svazu pivovarů a sladoven

Foto © Český svaz pivovarů a sladoven

Poučení z historie aneb stručné dějiny vzestupů a pádů pivovarů

Úvod

O tom, že je tradice vaření piva v Českých zemích výjimečná, nikdo nepochybuje. Jaké pivovary ale za tyto nositele můžeme označit? Je to hlavně Plzeňský Prazdroj, jehož pivo dalo jméno nejslavnějšímu ležáku, který je celosvětově nejrozšířenějším typem piva vůbec? Nebo můžeme počítat i další pivovary? A kolik jich vlastně máme? Je jich kolem 50 průmyslových a k tomu víc než pět stovek minipivovarů. Takový průvodce by pak ale vydal za celou encyklopedii.

Cíle této knihy jsou skromnější. Naší snahou je vyzdvihnout průmyslové pivovary, které fungují na trhu více než 100 let a jsou stále funkční. Jedná se tak o podniky, které často vznikaly ve své novodobé fázi v 2. polovině 19. století, přežily obě války, střídání konjunktur a krizí, nejspíše po převratu v roce 1948 byly znárodněny, fungovaly několik dekád namísto v tržních podmínkách v rámci socialistického hospodářství. Po roce 1989 byly navraceny buď potomkům původních vlastníků, nebo privatizovány a fungují dodnes.

Skoro každý takový pivovar má nějakou funkční přetřžku – ta může být dána například modernizacemi (třeba odstávka varny), válečnými poměry (nedostatek surovin, přechod fronty) nebo majetkovými změnami (období po roce 1989). V tomto průvodci s těmito zásadními událostmi pracujeme a v souboru ponecháváme jen ty provozy, které neměly přetřžku delší jak 15 let a pracují na průmyslové varně, jinými slovy alespoň jednou překročily v roční produkci hranici 10 tisíc hl, pod kterou dnes počítáme minipivovary. Do souboru tak neřadíme případy typu Znojmo, Žatec či Český Krumlov, kde se na klasickou varní soupravu díváme už jen jako na suvenýr a v provozu je na místě minipivovar. Ač si autor uvědomuje, že výsledný soubor může klást i tak určité otázky, snahou bylo vytvořit ucelený přehled necelých čtyř desítek pivovarů, které jsou nositeli tradic, které tu byly v minulosti i dnes. Jde o dědictví generací zlatavým mokem stvrzené. Abychom lépe pochopili, jaké dějinné okamžiky tyto pivovary musely přežít a v jakých obstáły, osvěžme si historii několika úvodními stránkami.

Situace do roku 1869

Každá průmyslová výroba včetně té pivovarské střídá dekády růstu a naopak poklesu. Pivo bylo dlouhá století oproti vínu především nápojem chudých. Od roku 1517 se této živnosti věnovaly v podstatě tři stavy: šlechta, města a kláštery. Nejednalo se tedy o živnost volnou – pivovarství mohl provozovat jen ten, kdo na to měl právo, tzv. propinaci. Pokud tedy bylo 16. století obdobím zlaté horečky zakládání pivovarů, protože šlechta začala v oboru podnikat ve velkém a pivovary měla na každém panství, řadu dalších století v podstatě platil *numerus clausus*. Jinými slovy počty pivovarů se měnily jen minimálně.

V roce 1841 v Čechách pracovalo 1 052 pivovarů a na Moravě a ve Slezsku jich bylo dalších 423. Roku 1864 bylo v Čechách 1 026 pivovarů, na Moravě 281 a ve Slezsku 86. Z uvedených čísel je patrné, že trh se z pohledu počtu provozů vyvíjel jen minimálně. Revoluce ale probíhala na zcela jiném poli. Pivovary po úspěchu ležáku plzeňského typu se založením nového měšťanského pivovaru v tomto městě jeden po druhém přecházely na spodní kvašení. Tato technologie byla sice známá prakticky odnepaměti, nicméně ani slavný český sládek František Ondřej Poupě spodnímu kvašení žádnou budoucnost nedával. Věhlas plzeňskému pivu, které se ještě pár let před příchodem bavorského sládka Grolla vylévalo na hlavním náměstí do kanálu, udal trend, který se chytl a v podstatě vydržel dodnes. V roce 1879 už v Čechách pracoval pouze jediný pivovar na svrchní kvašení v Krupce a dalších 884 bylo už na kvašení spodní. Móda „nového“ piva byla završena.

Spodní a svrchní kvašení u piva můžeme s určitou nadsázkou přirovnat k módním trendům u velkého souputníka piva – tedy vína. Každý konzument si jistě pamatuje, kdy zejména u moravských vinařů preferoval víno bílé, v posledních pár letech je už proslulé doma i v zahraničí moravské červené. O spotřebitelských náladách u suchého

a polosuchého vína ani nemluvě. Revoluce v pivovarnictví byla ale v 2. polovině 19. století mnohem zásadnější. Přechod na spodní kvašení vedl mj. k budování rozsáhlých sklepních systémů, které fungují v některých pivovarech dodnes. Ležácké sklepy s prostornými lednicemi byly potřeba, protože se chladilo za nižších teplot delší dobu a umělé chlazení zatím nebylo pro každého k dispozici. Už v této době se tak formují významné pivovarské areály, které popisuje tento titul. Někdy je to vedle starých pivovarů, jindy úplně na novém.

Do pivovarství se dostávají také další nové technologie, nebo se mění používaný materiál. Velký význam mělo mj. zavedení strojního motoru do pivovarské výroby počátkem 60. let 19. století. Významný průvan do kdysi poměrně zakonzervovaného oboru pak přineslo zrušení propinace.

Zrušení propinace

Foto © archiv
Pivovaru Svijany

Tento akt si pro jeho význam popíšeme podrobněji. Zatímco založit nový pivovar bylo možné před rokem 1869 jen s velkými obtížemi a nezměnil to výrazně ani revoluční rok 1848, zrušením propinace legislativně bariéra vstupu do tohoto dynamicky se rozvíjejícího odvětví zcela padla. Nový zákon rušil dosavadní výhradnost práva, pomocí kterého mohly být zřizovány nejen pivovary, ale i vinopalny. Za zrušení této výhradnosti byla stanovena náhrada ze zemských prostředků, která se odvíjela z průměrné roční výroby vypočítané z let 1857 až 1866. Pokud některý z pivovarů v této době nevyráběl, měli úředníci zpětně najít nejbližší pětileté období, kdy byl v činnosti. Náhrada se vyplácela ve výši jednoho rakouského krejcaru za každé vědro roční výroby. Odběratelé, kteří měli dosud k propinátorovi závazek odebírat pivo, se z tohoto závazku mohli vykoupit. Závazek na nemovitosti v případě, že se obě strany nedohodly ani nešly do sporu, odpadl automaticky po 20 letech. „S pádem těchto překážek byla odstraněna důležitá překážka volného rozvoje pivovarnického průmyslu, který se díky liberální legislativě v oblasti obchodu ... vyvinul ve skutečný zpracovatelský průmysl,“ napsal k tomuto historickému datu významný brněnský pivovarník Julius Brauner.

Foto © archiv
Pivovaru Černá Hora

Foto © archiv
Pivovaru Černá Hora

Řečeno dnešním jazykem – kdokoliv měl dostatek prostředků a chtěl v pivovarnictví podnikat, měl nyní možnost, legislativa už mu v tom nebránila.

Zrušení propinace bylo očekávaným krokem, na který se někteří podnikatelé snažili připravit. Jen několik měsíců před vyhlášením zákona začala stavba nového pivovaru v Plzni, později známého jako Gambrinus. Pivovar byl původně deklarovaný jako lihovar, aby se realizace stihla co nejdříve. Spuštěn byl v roce 1870. Zakládání pivovarů korespondovalo s obecně gründerským obdobím let 1867–1873 (některé pivovary byly stavebně dokončeny až v roce 1874, např. Holba, Velké Popovice), kdy vznikaly statisíce akciových společností, mnohdy s fiktivním kapitálem. Řada z nich včetně financujících bankovních ústavů pak padla v souvislosti s hospodářskou krizí roku 1873, kterou otevřel krach na vídeňské burze.

Zakladatelská průmyslová horečka souvisela také mj. s rozvojem bankovního sektoru a příhodnějšími podmínkami pro akciové společnosti po kodifikaci živnostenské svobody (1859), vydání obchodního zákoníku (1862) a společného zákona (1867), který byl podstatný tím, že právě akciové společnosti byly vnímány jako spolky.

Zrušení propinačního práva vedlo mj. k častějšímu zakládání pivovarů na tzv. zelené louce, což je významné zmínit s celkovou tendencí přechodu ze svrchního na tehdy módní spodní kvašení. Zakládání nových pivovarů ve volném prostoru mělo tu výhodu, že bylo možné postavit pivovary zcela moderní, což souviselo s pokračující tendencí v řadě dalších technologických postupů, které se týkaly např. i sladovnictví a vertikálních vzdušných hvozďů. Pivovarnictví a sladovnictví se stávalo oborem, který opustil dříve zažitý postup a dynamicky se vyvíjel na vědeckém principu namísto dřívější empirie.

S technologickými novinkami souvisela také větší angažovanost strojíren, které se na obor začaly postupně specializovat právě v souvislosti s tím, jak vznikala celá řada nových pivovarů nebo se modernizovaly ty staré. Boom pivovarnictví nahradil v potravinářském průmyslu zakládání cukrovarů. Zdokonalené cukrovarnictví mělo také dopad na použití strojů v pivovarnictví, kde byla až na výjimky do té doby většina činností vykonávána ručně.

Na rozvoji pivovarnictví participovaly firmy jako Ringhofferové, Novák & Jahn, Martinka, Br. Noback & Fritze a řada dalších. „Gründerkou horečku“ v pivovarnictví můžeme doložit celou řadou uskutečněných a neuskutečněných projektů. V Čechách to byla z těch realizovaných místa jako Litoměřice, Pardubice, Nová Paka, Náchod, Klatovy,

Foto © archiv
DUP družstvo –
pivovar Pelhřimov

Foto © archiv
pivovaru Starobrna

Foto © archiv
Pivovaru U Fleků

Česká Třebová, Velké Popovice, Plzeň a mnoho dalších. Na Moravě třeba „Starobrna“, pivovar Holba v Hanušovicích nebo akciový pivovar v Přerově, které jsou dodnes v provozu. Se zakládáním nových průmyslových provozů rostla i výroba. Celkem 1 026 českých pivovarů v roce 1866 vyrobilo 5,1 mil. věder piva (asi 2,9 mil. hl), v roce 1900 to už bylo skoro dvojnásobek – 9,4 mil. věder (5,32 mil. hl).

Podobná byla situace na Moravě. Zatímco v roce 1848 vyrobily všechny moravské pivovary dohromady 446 110 hl piva, v sezóně 1871–1872 to byl už více než milion. Zakladatelská horečka nových podniků v podstatě skončila na několik let v roce 1873 a týkala se i řady jiných oborů podnikání.

Foto © archiv
Pivovaru Svijany

Vývoj do konce první světové války

Vídeňská krize dosáhla celosvětových rozměrů a jak už to bývá, potravinářské obory a pivovarství zvláště jsou v podobných časech na úbytě. Řada z nás má ještě na paměti covidovou dobu, která některým podnikům zasadila definitivní ránu. Příkladem může být pardubický pivovar založený právě na začátku 70. let 19. století. Stručně řečeno, pokud panuje krize, lid obecně šetří, kde se dá a pivo je v tomto směru rychle na řadě.

Jak už jsme zmínili v předchozích řádcích, počty pivovarů v Českých zemích byly na konci 19. století poměrně vysoké. Tím, že se uvolnil trh, začaly panovat klasické tržní poměry, jaké známe dnes. Nové pivovary byly většinou dobře zařízené, moderní, pracovaly levněji – zastaralé podniky, které neprošly modernizacemi a měly minimální odbyt historicky svázaný s nejbližšími vesnicemi, mohly konkurovat jen stěží. Pivovarský trh se navíc stal velmi

konkurenčním, pivovary si často musely hostinské kupovat nebo minimálně předcházet tím, že jim nabízely různé slevy. Také tento jev často vedl ke krachům, případně akvizicím menších podniků silnějšími a kapitálově vybavenými hráči. Zajímavé je, že většina podniků zakládaných v 70. letech 19. století byla původně dimenzována na 40 tisíc až 50 tisíc hl roční produkce. Pokud se jednalo o podnik „okresního“ významu, tak to samozřejmě stačilo, pokud byly ambice majitelů větší, bylo nutné opět modernizovat. A pokud už navyšujete výrobu, musíte dělat v nejbližším regionu od komína akvizice menších pivovarů, a tím i na ně navázaných hospod.

Konkurenční tlaky na mnoha místech situaci vyhrotily natolik, že marže byla jen minimální. Po vídeňském vzoru a také podle trendu v jiných odvětvích se podniky namísto náročných konkurenčních tlaků a snažení rozhodly postupovat společně a na řadě míst „nezřízené“ hospodářské soutěži čelily kartely. To, co je dnes trestným činem, bylo na konci 19. století normální a běžné. Kartely sice na jednu stranu oslabovaly soutěž, na straně druhé ale byly určitým stabilizačním prvkem, zejména v krizových obdobích. Pivovary k nim přistupovaly, a pokud byly tyto dohody příliš omezující, tak z nich zase vystupovaly. Rakousko-uherské hospodářství kartely neformálně akceptovalo, legislativní rámec ale nakonec nepřijalo.

Další silný náraz nastal s první světovou válkou. Opět se opakují scénáře, které jsme už popsali. Výstav oboru klesá, poptávka po pivu je menší a přidává se ještě jeden poměrně zásadní moment, který v mírovém stavu nepanuje, a tím je nedostatek surovin. Výsledkem je další redukce počtu pivovarů. V některých případech jde o zavírání dočasné, kdy například sládek odchází na vojnu a po návratu provoz zase rozjede, jindy jde o uzavírání definitivní.

Podívejme se nyní na pár čísel, která popsané změny ilustrují nejlépe. Zatímco v roce 1900 bylo v Českých zemích ještě 804 pivovarů, tak na konci první světové války se jejich počet scvrkl na 526. Bylo jich tak méně, než kolik jich funguje dnes. V celém popsaném období tak zaniklo 296 podniků, z toho 122 během prvního světového válečného konfliktu. Nejvíce pivovarů bylo stále ještě v Praze, Plzeň však výrobně budoucí hlavní město nového státu díky své pověsti předčila. Razantním způsobem klesla i výroba jako celek. Zatímco v roce 1900 pivovary vyrobily dohromady skoro 12 mil. hl, v sezóně 1917–1918 to už bylo jen 1,7 mil. hl mladiny. Pokud bychom se podívali na investiční apetýt, tak na přelomu 19. a 20. století už se stavěly nové pivovary jen minimálně, tím na dlouho posledním byl v roce 1913 pivovar v Hlinsku, který je v provozu dodnes.

Nový stát

Vznik samostatné Československé republiky přinesl pro české pivovarnictví alespoň na počátku stabilitu, ale také nové směřování. Zejména pro pivovary v jižních částech Čech a Moravy odpadly rakouské země, jako hlavní „exportní“ směr. Zejména moravské pivovary se tak přeorientovaly na Slovensko, kde zakládaly síť vlastních skladů a případně majetkově vstupovaly do slovenských pivovarů. Naopak rušily své vídeňské sklady, které byly nově v zahraničí.

Paralelně docházelo k nostrifikaci velkých pivovarských podniků. Němečtí podnikatelé v národnostně smíšených městech, jako bylo například Brno, prodávali své akcie českému kapitálu, který získával většinu. Dělo se to buď přímo, nebo prostřednictvím českých bank, z nichž nejznámější byla Živnostenská banka, na Moravě pak byla jejím ekvivalentem Moravská agrární a průmyslová banka (resp. později Moravská banka). Ochotě k prodeji z německých do českých rukou obecně přispívala nejistá situace ve střední Evropě a strach ze socializace v nové Československé republice. Firmy se přirozeně přimkly k českým peněžním ústavům, které dávaly ještě znak stability a přenášely sídla na území nového státu zprvu dobrovolně a od roku 1919 už na podkladě státní ingerence.

Rozvoj oboru byl pozvolný s tím, jak se stát vzpamatoval z první světové války. Některé pivovary ještě několik let po válce stály, než je jejich majitel spustil naplno. Počet činných pivovarů se tak dokonce mírně zvyšoval z 548 ve výrobním roce 1918–1919 na 570 v roce 1922. Pak už zase vlivem tržních poměrů začal klesat, přestože na trhu panovala konjunktura. Vedle toho setrvalým způsobem rostl výstav z 3,3 mil. hl na sklonku války na 8,3 milionu hl v roce 1924.

20. léta obecně můžeme považovat za období stability a růstu. Pivovary modernizovaly výrobu, vyměňovaly varny, zdokonalovaly svoje technologie a posouvaly svoje výrobní možnosti na vyšší úroveň. Pokud na sklonku první světové války průměrný pivovar vařil okolo 6 000 hl ročně, v roce 1923 už to byl dvojnásobek.

Logickým cílem každého podniku je navyšovat výrobu, což s sebou nese investice jak do závodu samotného, tak do zajištění potřebných odbytišť. Také v období konjunktury tak zanikaly další a další pivovary, protože těm kapitálově silnějším nemohly stačit. V prvním celém roce hospodářské krize v roce 1930 pivovarský obor reprezentovalo už pouze 430 pivovarů s celkovým výstavem pohybujícím se na hranici 11 mil. hl.

Hospodářská krize

Krize 30. let je dosud největší hospodářskou krizí v dějinách. Odstartoval ji krach na newyorské burze a hromadný výprodej akcií, který nastal v černý čtvrtek 24. října 1929, kdy celková finanční ztráta dosáhla za jediný den 11,25 miliard dolarů. Krize trvala dlouho a Československo silně zasáhla několik po sobě následujících let. Pivovarství se podobně jako jiné krize dotkla velice citelně. Celkový výstav pivovarů v Českých zemích klesl v roce 1933 na 7,7 mil. hl a padaly i velice silné firmy, které se celá 20. léta snažily o expanzi. Příkladem může být brněnská Moravia nebo plzeňský Světovar. Počet pivovarů v roce 1933 klesl na 405 a klesat měl i v dalších letech, protože se propad výroby zastavil. Z těchto 405 pivovarů bylo 62 akciové, 56 právovárečných měšťanstev, 26 společenských pivovarů, 13 církevních, 227 soukromých a 21 obecních, městských, případně státních.

K obecné konsolidaci přispěla mj. i kontingentní dohoda z roku 1935, do které se zapojila většina podniků. V podstatě se jednalo o státem nařízený kartel, který měl částečně redukovat konkurenci a řešit i zvýšení cen pivovarských surovin, tedy ječmene a chmele. Základem kontingentní dohody byl tuzemský odbyt, jednotlivým pivovarům dohoda na něm zaručovala určitý procentuální podíl. Kontingenty byly stanoveny podle čtyř oblastí (Velká Praha, ostatní území Čech, Morava a Slezsko a Slovensko s Podkarpatskou Rusí) a výstavů v jednotlivých letech. Zatímco v Čechách byla rozhodná doba průměr z let 1930 až 1933, na Moravě a ve Slezsku šlo pouze o rok 1933, což znevýhodňovalo například Moravii. Na Podkarpatské Rusi a Slovensku byl rozhodným rok 1934. Kontingenty zahrnovaly jen tuzemský prodej, tedy nikoliv celkovou výrobu.

Pivovarům, které je nevyčerpaly, byla stanovena náhrada 10 korun za 1 hl. Za překročení kontingentu měly naopak platit 12,5 korun za 1 hl. Tato cena zároveň nebyla tak značná, aby nedovolovala expanzi, pivovarská smlouva byla proto označována za velmi pružnou. Speciálně dohoda pamatovala na Slovensko. Pivovar, který tam neměl žádný kontingent, musel za každý vystavený hektolitr na východě platit 40 Kč a k tomu náhradu na sociální a vědecké účely 2,5 Kč, která byla zahrnuta i do náhrad v Českých zemích. Kontingentní dohoda byla uzavřena na šest roků, tedy do konce roku 1940. Její předčasné rozvázání směl navrhnout ústřední pivovarský svaz nebo pivovary s úhrnem desetiprocentního kontingentu. Ke schválení změn bylo zapotřebí tří pětin pivovarů vyjadřujících alespoň 60 % kontingentu.

Naprostá většina pivovarů se k této dohodě přidala, což poměry stabilizovalo a vedle toho si podniky vytvářely mezi sebou ještě vlastní dohody, které poměry na trhu řešily. Nově byly zapsány v kartelovém rejstříku, který byl jakýmsi pionýrem antimonopolní politiky – ovšem v trochu jiném duchu, než bychom dnes asi očekávali. Kartely byly dál legální a trh nový zákon chránil jen před těmi největšími výstřelky. Zkartelizované byly v československých poměrech skoro všechny trhy. Jak napsal slavný komunista a tehdejší kritik poměrů Rudolf Slánský, kartely každého provázely od narození až do hrobu. „Jakmile přijde československý občan na svět, už má co dělat s kartelem – existuje kartel dětských vozíků – a má s ním co dělati, i když umírá – existuje kartel náhrobních kamenů,“ napsal Slánský. A u piva to samozřejmě nebylo jinak.

Foto © archiv
Pivovaru Svijany

Foto © archiv
Pivovaru Černá Hora

Období totalit

Kontingentní dohoda jako by předznamenala další vývoj. Soutěž byla už méně razantní než v minulosti, plánovalo se ve větších celcích a se státní direktivou jsou zcela logicky spjatá období obou totalit. Mladý stát přišel nejdříve o Sudety a pak i o Slovensko. Pokud ale budeme srovnávat srovnatelné, tak počet pivovarů by klesal i tak a v roce 1939 už bylo na původním území státu činných jen 346 pivovarů s výstavem kolem 9 mil. hl.

Jak už jsme zmínili, do situace na trhu s pivem čím dál více zasahoval stát. Roku 1939 byla zřízena povinná organizace pivovarského průmyslu a Hospodářská skupina průmyslu pivovarského, která převzala funkce Ústředního svazu pivovarů. Předseda vlády vyhláškou ze dne 29. 11. 1939 omezil stupňovitost piva z desítky na devítistupňové a z dvanáctky na jedenáctku. Nižší stupňovitost byla zavedena u výčepního piva od 15. 1. 1940 a u ležáku od 28. 2. 1940. Vládním nařízením ze dne 14. 2. 1940 byl zřízen Českomoravský svaz pro chmel, slad a pivo (Pivosvaz), aby upravit výrobu, zpracování a odbyt. Svaz pak omezil dnem 3. 6. 1940 stupňovitost piva na 6,3–7,7 a zakázal výrobu ležáku. Ve stejném roce bylo omezeno využití sladu o 20 %, upravena byla soutěž pivovarů.

Od 1. 5. 1942 byla snížena stupňovitost na 6 % vyražené mladiny. Podle vládního nařízení ze stejného roku byl zastaven provoz celé řady pivovarů, na Moravě třeba obou prostějovských, Těšetic, Předklášteří, Uherského Ostrohu, Velkého Meziříčí, Velké Bíteše a řady dalších. Válka obecně opět přinesla nedostatek surovin a pracovní síly. Některé pivovary se zavíraly mj. i proto, že bylo potřeba vyčlenit mužskou sílu na pomoc Říši.

Novým jevem byla rajonizace. Pivovary si vyměňovaly mezi sebou hospody v jednotlivých regionech, tak aby nezávisly na velké vzdálenosti a odbyt byl racionální. Ve státě řízeném hospodářství konkurence povadala, podobná nařízení ale do jisté míry působila jako dříve u kartelů stabilizační prvek. Konec druhé světové války pak většině pivovarů přinesl alespoň krátkou přetřžku související s přechodem fronty. Řada pivovarů byla také poškozená a bylo nutné je obnovit. V některých případech už výroba zahájena nebyla.

Foto © archiv
pivovaru Starobrn

Foto © archiv
pivovaru Krušovice

Foto © archiv
Pivovaru Strakonice

V roce 1946 tak v někdejších Českých zemích fungovalo už pouze 269 pivovarů, z toho 42 jich bylo státních a znárodněných, 24 komunálních, případně zemských, 6 společenských nebo družstevních, 27 akciových společností, 18 právovárečných měšťanstev, 11 církevních a pouze 14 soukromých.

U této poslední kategorie se zastavme podrobněji – znárodněny byly v první fázi ty největší podniky s výstavem vyšším než 150 000 hl. Šlo tedy o Plzeňské pivovary (Prazdroj a Gambrinus), smíchovský pivovar, Velkopopovický pivovar, Českobudějovický pivovar (dnes Budvar) a Starobrno. Další pivovary měly národní správu. V roce 1948 po převratu přešly pod státní direktivu i ostatní pivovary. Celkem pak bylo vytvořeno v historických Českých zemích 22 pivovarských národních podniků a jeden sladařský. Nové národní podniky vznikaly na regionálním principu

s tím, že „krajské“ sídelní podniky měly největší šanci na modernizaci a tím i perspektivu. O dalším zanikání pivovarů rozhodovala státní direktiva, nebo dokonce „strana“, nikoliv trh. Ani stát tak podnikům existenci negarantoval a ty neperspektivní se držely při životě samospádem. Příkladem takového neperspektivního podniku byl pivovar v Poličce, který byl na okrese Svitavy až druhým v řadě. Při životě se udržel jen shodou náhod, což mj. ilustruje příběh poličské varny, který v knize najdete. Modernizace se pivovar dočkal až po dlouhých letech, kdy bylo jasné, že k zvýšení kapacity svitavského pivovaru, který byl v regionu prioritní, jen tak nedorazí. Přesto ale přežil.

Jen v letech 1946–1952 ukončilo činnost 120 pivovarů, počet těch činných tak klesl v roce 1968 na pouhých 105. Novinkou bylo zahájení výstavby dvou nových provozů, a to v roce 1966 v Nošovicích a v roce 1971 v Mostě-Sedlci. V obou případech šlo primárně o uspokojení poptávky po pivu ve dvou hlavních uhelných regionech. Pivovarský průmysl táhla spotřeba, která byla na konci války 45 l na hlavu, v roce 1950 už 98 l a v roce 1975 dokonce 157 l na osobu, tedy více než dnes.

Foto © archiv
Pivovaru Svijany

Změny po roce 1989

Nového režimu a návratu k tržním podmínkám se dočkalo zhruba sedm desítek provozů. Proces navracení do soukromých rukou měl několik variant. Tou nejlogičtější by bylo vrátit jednotlivé podniky potomkům původních vlastníků. To se ale stalo jen někde. Do poloviny roku 1992 proběhla úspěšně pouze jediná restituce. Problémy s touto formou napravení křivd nejlépe ilustrují spory kolem právozárečných měšťanstev, kterých byly historicky desítky. Navrácení rodinám původních vlastníků se podařilo ale jen někde, například v Poličce. Rozhodujícím faktorem byla zřejmě skutečnost, že státní podnik Pivovary Hradec Králové restituce nerozporoval. V okamžiku, kdy totiž jiné spory doběhly až k Nejvyššímu soudu, padlo jasné stanovisko, že restituce se na právozárečné podniky nevztahují, protože z hlediska práva šlo vlastně o firmy, tedy korporát. Závěry Nejvyššího soudu mají sjednocující formu a jsou pro všechny soudy závazné, takže další spory už nemohly skončit jinak.

Další formou přechodu pivovarů do soukromých rukou byla malá nebo velká privatizace. V tom prvním případě šlo vlastně o formu dražby, kterou se dostal do soukromých rukou například pivovar v Humpolci nebo Českém Krumlově. Naprostá většina podniků šla pak do několika vln kupónové privatizace. Státní zůstal vzhledem ke známkoprávním sporům pivovar Budvar a pivovar ve Vyškově, který posléze zkrachoval.

Jakmile přešly pivovary do soukromých rukou, vyhlídl si je zahraniční kapitál. První zahraniční firmou na českém trhu byl britský Bass, který v roce 1993 vstoupil do Pražských pivovarů. To podniku umožnilo expanzi včetně nákupu pivovarů Vratislavice a Ostravar. Velmi silná skupina pak logicky hledala vyváženost svého ekonomického portfolia a prodala pivovar Svijany a uzavřela pivovary v Holešovicích (natrvalo) a ve Vratislavicích (dočasně). Později následovalo uzavření branického pivovaru. Skupina, která se dnes jmenuje Pivovary Staropramen a je dvojkou na českém trhu, nyní provozuje už pouze pivovar na Smíchově a Ostravar. Pardubický pivovar, který koupila před covidem, už také uzavřela.

Zde jsme popsali jen jeden případ za mnohé. Podobné příběhy expanzí a uzavírání nabízí i jiné pivovarské skupiny, včetně jedničky Plzeňského Prazdroje a trojky v podobě Heinekenu. Ruku v ruce expanze jde logicky ekonomická kalkulace, modernizování prioritních podniků a zavírání těch dalších. Změny vlastníků pak v některých případech mohly některé pivovary zachránit a naopak jiné, které dříve byly perspektivní, pohřbit. Takových příkladů nám nabízí historie pivovarnictví celou řadu.

Důležitým úkolem nových vlastníků bylo jednotlivé provozy modernizovat. Investice v 90. letech se pořizovaly poměrně nákladně a na úvěr. A když se k tomu přidala například u moravských pivovarů ztráta příhraničního slovenského trhu a změna chuťových vlastností piva spojených se změnou technologie, znamenalo to opět v řadě případů konec. Za všechny lze zmínit pivovary v Jarošově, Břeclavi, Uherském Ostrohu nebo Brumově.

Minipivovary a současnost

Na druhou stranu od začátku 90. let pivní nabídku začaly obohacovat minipivovary. Podíváme-li se na čísla z historie ve zpětném pohledu, tak v dobách, kdy Čechy a Morava měly až 1 500 pivovarů, byla dnešní terminologií (rozuměj do 10 000 hl ročního výstavu) podniků většina. Minipivovarnickým reliktem historie je pivovar U Fleků založený v roce 1499. Zároveň ale jeho rekordní výstav překročil 10 000 hl, takže i tento podnik je právem součástí této publikace a má „průmyslové“ rysy. Také tento pivovar shodou náhod a dějinné štěstěny přežil až do dnešní doby a vrátil se do rukou rodiny původních vlastníků. Přitom v Praze a na Novém Městě bylo kdysi podobných podniků několik desítek. Další, už novodobé minipivovary, začaly vznikat od 90. let. Ten nejstarší Meloun U Lípy z roku 1991 už nefunguje, ale triáda založená o rok později – brněnský Pegas, Chýně a Kvasar pracují dodnes. Rozjezd tohoto segmentu byl ale pozvolný, vždyt do konce milénia byla otevřena jen necelá třicítka provozů, dnes jich ale máme již přes 500.

Zatímco počet minipivovarů stoupá, u těch historických průmyslových je tomu naopak. Dlouhá léta se počet průmyslových pivovarů na českém trhu pohyboval kolem 50. Situace se změnila až v posledních letech a často v souvislosti s covidovou krizí. Pivovary nebo pivovarské skupiny, které delší dobu podnikaly na hraně zisku nebo spíše ve ztrátě,